

mına öncülük yapmıştır. *İkdam*, çıkışından üç yıl sonra Türk basınında ilk defa olmak üzere başlığına "Siyasî, ilmi, iktisadî Türk gazetesidir" ifadesini yerleştirilmesiyle de dikkati çeker.

İstanbul'a dönen Ali Kemal'in başyazarlığında yayımlanmaya başladığı dönemde *İkdam* II. Meşrutiyet'in önemli yayın organlarından biri olmuştur. Ahmed Cevdet'e İsviçre'de görüşen Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) *İkdam* üzerindeki tasarrufu ise 1919 yılında başlar ve bu dönemde gazetenin muhabir ve yazı işleri kadrosunda değişiklik yapıp İlhami Safa, Âbidin Daver gibi isimler gazetenin bünyesine dahil edilir. Yakup Kadri'nin Mütareke ve Millî Mücadele döneminde millî dava çizgisinde bir yayın politikası kazandırdığı *İkdam*, İstiklâl Savaşı yıllarında Ankara'ya muhabir gönderen ilk gazete olmuştur.

İkdam zengin iç ve dış haberler, ciddi, seviyeli ve ilgi çekici makaleler yanında Ahmed Midhat, Fatma Aliye, Recâizâde Ekrem, Abdülhak Hâmid (Tarhan), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Yakup Kadri gibi edebiyatçıların roman, hikâye ve tiyatro tefrikaları; Ahmed Râsim, Cenab Şahabeddin, Halit Ziya (Uşaklıgil), Sâmipaşazâde Sezai, Ali Reşad, Abdurrahman Şeref gibi yazarların edebî, tarihî yazı ve sohbetleriyle de okuyucunun ilgisini çekmiştir.

Ahmed Cevdet, *İkdam*'la birlikte Türk kültür ve tarihine hizmet eden bazı eserleri de Kitâbhâne-i İkdâm adı altında on sekiz numaraya kadar devam eden bir seri kitap da yayımlamıştır (bk. AHMED CEVDET, *İkdamcı*).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Cahid [Yalçın], *Kavgalarım*, İstanbul 1326, s. 48-92; Ragıp Özdem, "Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 915-917; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 48-54, 126-127; Füzûzan Husrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul 1963, s. 74-75; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Ankara 1969, s. 166-167; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1973, s. 73-75; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 211, 334-335; M. Nuri İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 268, 275-279, 284-287; a.m.f., *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, İstanbul 1992, s. 36-38; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, İstanbul 1983, s. 57, 65-66; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul 1992, s. 46; Fethi Tevetioğlu, "İkdam", *TA*, XX, 55-56; Ziya Bakırcıoğlu, "İkdam", *TDEA*, IV, 349-350; Mustafa Uzun, "Ali Kemal", a.e., II, 406.

NESEMİ YAZICI

İKDÜ'L-CÜMÂN

(عقد الجمال)

Bedreddin el-Aynî'nin

(ö. 855/1451) 850 (1446)

yılına kadar gelen umumi tarihi.

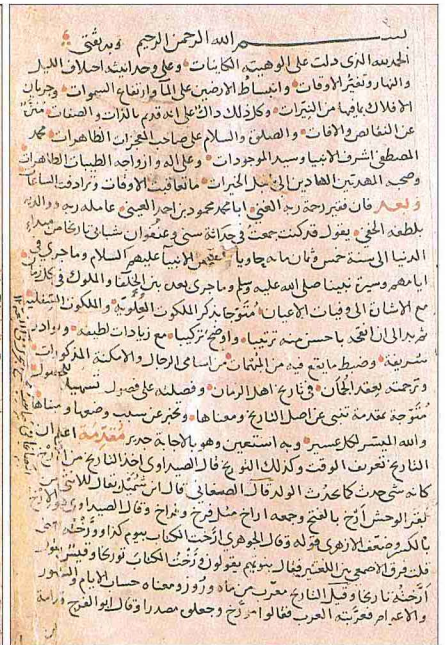
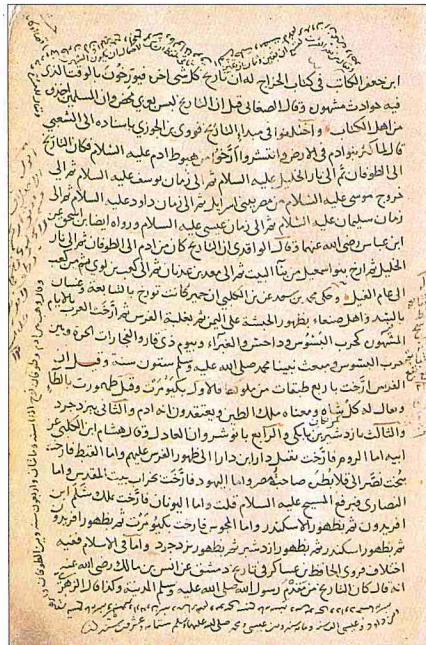
Tam adı '*İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân* olan ve *Târîhü'l-Bedrî* olarak da bilinen eser iki bölümde değerlendirilebilir. Birinci bölümde dünyanın yaratılışı, coğrafyası, peygamberler tarihi, eski Mısır, İran, Yunan ve Arap tarihiyle hicrete kadar gelen İslâm tarihinden bahsedilir. Hicretten itibaren kronolojik olarak düzenlenen ikinci bölümde Hz. Peygamber'in hayatı, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler dönemi anlatılmış; Mısır, Suriye, İran ve Mâverâünnehir'de kurulan İslâm devletleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin en önemli kısmı Memlûk tarihinin ele alındığı son ciltlerdir. Moğollar'la yapılan mücadeleye diğer tarihçelerle oranla daha geniş yer ayıran Aynî'nin İlhanlı Sultanı Gâzân Han dönemindeki (1295-1304) Memlûk-İlhanlı münasebetlerine dair verdiği bilgiler diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Aynî bu eserinde siyer, tarih, coğrafya, ensâb, tabakat ve terâcim, tefsir ve hadis kitabı türünde 100'ü aşkın eseri kaynak olarak kullanmıştır. İbn Zülâk ve İbn

Dokmak'ın günümüze ulaşmayan eserlerinden, Ebû Saïd İbn Yûnus'un *Târîhu Mısır* ve Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin '*Unvânü's-siyer*'i gibi yine zamanımıza ulaşmamış kitaplarından, Yûsuffî'nin *Nüzhetü'n-nâzir*'i gibi çok az bir kısmı elde bulunan eserlerden nakiller ihtiva etmesi kitabın önemini arttırmaktadır. Ancak müellifin ulaşmadığı bazı kaynaklara da kullanmış gibi gösterdiğine ve son yıllarında hâfizasında bazı karışıklıklar olduğuna dikkat çekilmiştir (İA, II, 72). İbnü's-Sayrafi el-Hatîb, İbn Tağrıberdî, Sehâvî ve İbn İyâs gibi tarihçiler '*İkdü'l-cümân*'dan büyük ölçüde istifade etmişlerdir.

İkdü'l-cümân, Burcî Memlûkleri dönemi için en önemli kaynaklardan biri olmasının yanı sıra Anadolu coğrafyası hakkında da geniş mâlûmat içermektedir. Eserde siyasî olaylardan başka ekonomik, sosyal ve kültürel konulara da yer verilmiş, Nil nehri ve taşkınları, güneş ve ay tutulması, veba, kıtlık ve deprem gibi tarihte iz bırakan hadiseler de ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Kitabın son kısımlarında para ve fiyatlar hakkında verilen bilgiler iktisat tarihi açısından önemlidir. '*İkdü'l-cümân*'da hicretten itibaren vefat eden meşhur şahsiyetlerin biyografilerine de yer verilmiştir. Eser ayrıca, ihtiva ettiği orijinal kayıtlar ve asılları günü-

'İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân'ın I. cildinin ilk iki sayfası (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2374)

müze ulaşmamış belgeler sebebiyle değerli bir kaynaktır.

Aslı yirmi cilt civarında olan *İkdü'l-cümân*'ın çeşitli kütüphanelerde dağınık halde pek çok nüshası vardır. Tam nüshaları ile kısmen eksik olan bazı nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 5920-5948) ve Beyazıt Devlet (Veliyyüddin Efendi, nr. 2374-2396) kütüphanelerinde bulunmaktadır (diğer nüshalar için bk. Âdile Âbidin, II [1938], s. 168-174; *İkdü'l-cümân* [nşr. Muhammed Muhammed Emîn], neşredenin girişi, I, 11-12). Eserin 648-707 (1250-1307) yıllarını içeren kısmını Muhammed Muhammed Emîn dört cilt (Kahire 1407-1412/1987-1992), 815-850 (1412-1446) yıllarını içeren kısmını da Abdürrâzık et-Tantâvî el-Karmût iki cilt (Kahire 1405-1409/1985-1989) halinde neşretmiştir.

İkdü'l-cümân, müellifi ve kardeşi Şehâbüddin Ahmed tarafından *Târîhu's-Şihâbî* adıyla sekiz cilt, ayrıca müellif tarafından *Târîhu'l-Bedr fî evşâfi ehli'l-âşır* adıyla üç cilt olarak ihtisar edilmiştir. Bu ihtisarda eserin aslında bulunmayan bazı bilgilere de yer verilmiştir. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın kurduğu bir heyet, eseri III. Ahmed adına bazı kısımlarını atlayıp bazı kısımlarını da özetlemek suretiyle Türkçe'ye çevirmiştir (yazma nüshaları için bk. Âdile Âbidin, II [1938], s. 175-184; Ayduz, II/3 [1997], s. 153-157). Bu arada Aynî'nin Osmanlı tarihine dair verdiği yanlış bilgiler düzeltilmiş, gerekli görülen yerlere ilâveler yapılmıştır (İpşirli, s. 37-38). Kâzım Yaşar Koprıman, *el-Aynî'nin İkdü'l-cümân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır (1971, AÜ DTCF).

BİBLİYOGRAFYA :

Aynî, *İkdü'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1407/1987; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 11-12; a.e. (nşr. Abdürrâzık et-Tantâvî el-Karmût), Kahire 1409/1989, neşredenin girişi, s. 41-52; Şehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, X, 134-135; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 392-400; D. P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 80-87; Sâlih Yûsuf Ma'tûk, *Bedrûddîn el-Aynî ve eşeruhû fî 'İlmî'l-hadis*, Beyrut 1987, s. 98-99; Mehmet İpşirli, "Lâle Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1987, s. 33-43; Talat Sakallı, *Bedrûddin Aynî*, Ankara 1995, s. 73-80; Âdile Âbidin, "Aynî'nin İkdü'l-cümân fî Târîhi Ehlizzeman Adlı Tarihinde Osmanlılar'a Ait Verilen Malûmatın Tetkiki", *Tarih Semineri Dergisi*, II, İstanbul 1938, s. 134-215; Salim Ayduz, "Lâle Devrinde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divan*, II/3, İstanbul 1997, s. 143-170; Marçais, "Aynî", *İA*, II, 72.

CENGİZ TOMAR

el-İKDÜ'İ-FERÎD

(العقد الفريد)

İbn Abdürrabbih'in

(ö. 328/940)

ansiklopedik eseri

(bk. İBN ABDÜRABBİH).

el-İKDÜ'İ-MANZÛM

(العقد المنظوم)

Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin

eş-Şekâ'îku'n-nu'mânîyye

adlı eserine Hısm Ali Çelebi

(ö. 992/1584)

tarafından yazılan zeyil

(bk. ALİ ÇELEBİ, Hısm;

eş-ŞEKÂİKU'n-NU'MÂNİYYE).

el-İKDÜ's-SEMÎN

(العقد السمين)

Takıyyüddin el-Fâsî'nin

(ö. 832/1429)

Mekke'ye dair eseri

(bk. FÂSÎ, Takıyyüddin).

İKFÂR

(bk. TEKFİR).

İKİNDİ DİVANI

Osmanlılar'da

sadrazam divanına verilen ad.

Bu divanın ilk defa ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekte, bazı kaynaklarda vezîriâzamlık makamının ihdasına kadar götürülebileceği belirtilmektedir. Ancak bir müesseseye haline gelişi XV. yüzyıl sonları ve özellikle XVI. yüzyılda olmuştur. Gelişmiş haliyle ikinci divanı, Osmanlı devlet teşkilâtında sadrazamın başkanlık ettiği dört ayrı divandan doğrudan kendisine ait yegâne divan olup İstanbul'da olduğu zaman Paşakapısı'nda, serdâr-ı ekrem olarak seferde bulunduğunda kendi karargâhında toplanırdı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Âfî Mustafa sadrazamın, kendi sarayında haftanın dört gününde tezkireciler ve selâm çavuşu ile "muhtâc-ı arz" olmayan işler için hüküm buyurulmak üzere ikinci divanı akdedtiğini belirtilen (*Künhü'l-ahbâr*, vr. 89^a) Tevkî Abdurrahman Paşa, salı ve perşembe günleri dışında ikinci vakti divan akdedilip halkın işlerinin şer' ve kanun üzere görüldüğünü, anlaşılmaz-

lıkların çözüldüğünü, isteyenlerin eline ahkâm verildiğini belirtir (*Kānunnāme*, s. 499-500). XVII. yüzyıl tarihçilerinden Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, ikinci vakti ezan okunup nevbet dövüldükten sonra farz namazın eda edildiğini ve divan ferman olunduğunu, burada önce halkın işlerinin görüldüğünü, ardından sefer mühimmatının müzakere edildiğini kaydettirmektedir (*Târih*, s. 395).

Divan üyelerinin kimler olduğu ve buraya kimlerin katıldığı açık olarak kaynaklarda belirtilmemekle birlikte sadrazama doğrudan bağlı reisülküttâb, çavuşbaşı, büyük ve küçük tezkireciler ve Türkçe bilmeyen müracaat sahiplerine yardımcı olmak üzere bir tercümanın toplantıya katıldığı; kapıcılar (bevvâbân), selâm çavuşları, müteferrikalar, çaşnigir ve muhızrılar da diğer hizmetleri gördükleri bilinmektedir (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, s. 610). Divana muhtemelen sadâret kethüdâsı da katılmaktaydı. Ayrıca mülâzemetle İstanbul'da bulunan bazı beylerbeyiler, sancak beylerinin divana gelip dava dinlemede yardımcı oldukları bildirilmektedir. Ancak muhtemelen bu husus süreklilik arz etmeyip davanın özelliğine bağlı bir durumdu. Kubbe vezirleri ve nişancı, sadrazamın herhangi bir mazereti dolayısıyla katılamadığı zamanlarda ikinci divanına başkanlık edebilmekteydiler. Fakat bunlar devamlı üye durumunda değildi.

Bu divana getirilen meseleler ve davaları özellikle padişaha arzı gerektirmeyen veya Dîvân-ı Hümâyûn'a intikal ettiği halde orada görüşülmesine lüzum olmayan konular oluştuyordu. İlgili alanlarına göre ikinci divanı, kazasker veya defterdar divanlarına havale edilen davalara, buralarda görüldükten sonra nihaî karar için yeniden Dîvân-ı Hümâyûn'a gelirdi. Böylece kesin olarak sınırları belli olmamakla birlikte ikinci divanı ile Dîvân-ı Hümâyûn arasında bir iş bölümü bulunmaktadır. Dîvân-ı Hümâyûn'un ehemmiyetini kaybettiği dönemde önemli bazı yargılamalar, bazı askerî zümrelerle ilgili davalar ikinci divanında görüldü (D'Ohsson, VII, 225).

İkinci divanında meselenin nasıl ele alındığı hususunda uygulamadan bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Telhis uygulaması ile ikinci divanı arasında bir bağ bulunmakta olup sadrazam ikinci divanında verdiği bazı kararlar için telhis usulünden yararlanmaktadır. Bu divanda bakılacak davalara ait evrak sıraya konur, iddia sahibinin iddiasının okunması veya